

DEJAS NOTĀCIJA- VĒSTURISKS FAKTS VAI NEPIECIEŠAMĪBA *Dance Notation: a Historical Fact or a Necessity*

Rita Spalva

Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija

Abstract. *For centuries choreographers and dance theorists have been looking for ample signs to create a universal system for dance notation. Dance notation was created based on the need for a repeated staging of dances or for their preservation. However, unlike with music, no universal method of notation has been established allowing to capture dance techniques and compositions from different centuries in a single system. Nowadays, when video recording enables to capture each movement, dance or dance performance, the verbal-graphic style of dance notation can be perceived as dated and ineffective. However Latvia's experience shows that contemporary dance teachers and choreographers have not yet abandoned the traditional notation system. The author of the article draws attention to dance notation research and analyses the need for it within dance education and in practice.*

Keywords: *dance notation, dance history, folk dance, dance analysis*

Ievads *Introduction*

Klasiskajā izpratnē dejas notācija- tas ir dejas pieraksts, kad kustības tiek fiksētas ar zīmju starpniecību. Vārdiskais apraksts un attēls, savstarpēji papildinot viens otru, ir kļuvis par tradicionālo dejas pieraksta veidu. *Dejas notācija - kustību pieraksts ar zīmju palīdzību - gadsimtu gaitā pieredzēja dažādus veidus* (International Encyclopedia of Dance, 2004, volume 4,683). Gadsimtu gaitā dejas teorētiķi un praktiķi veidoja jaunus vai izvēlējas lietošanai kādu no esošajiem pierakstiem. No vienas puses tas apgrūtināja dažādu pierakstu sistēmu atšifrēšanu un tomēr darīja iespējamu atsevišķos gadījumos veikt seno deju un baletu restaurāciju. Laikam ejot, deju skolotāju un horeogrāfu pūles vienotas notācijas izveidei veicināja kustību kanonizāciju, terminoloģijas attīstību un līdz ar to dejas tehnikas pārmantojamību un attīstību.

Nepieciešamība pierakstīt deju ir tikpat sena kā pati deja. To apliecina arhaiskie zīmējumi uz alu sienām, ēģiptiešu freskas, Senās Grieķijas skulptūras ar dejuotāju attēliem vai Dienvidindijas tempļos saglabājušās skulptūras ar indiešu klasiskās dejas attēliem. Tie ir piemēri pirmajiem elementārajiem dejas pierakstu veidiem. Visa cilvēces kultūras attīstības vēsture rāda, ka interese par dejas pierakstu ir bijusi vienmēr, - kopš pirmajām cilvēku radītajām abstraktajām kustībām, kad tika atdarināta apkārtējā daba, līdz mūsdienām, kad tradicionālais dejas pieraksts tiek aizstāts ar moderno tehnoloģiju sniegtajām iespējām- filmēšanu. Notācijas esamība, lai arī dažāda un nepilnīga, veicina dejas teorijas tālāku attīstību- tā stabilizē dejas terminoloģiju, dara iespējamu

dejas kompozīcijas analīzi, saglabā dejas to vairākkārtējai iestudēšanai (Spalva, 2007:59-60).

Vārda un zīmējuma savienojums radīja vēsturiski stabilāko un pārskatāmāko pieeju dejas pierakstam. Šodien, kad ar video filmēšanas palīdzību ir iespējams fiksēt jebkuru kustību, deju vai dejas izrādi, vārdiski - grafiskais dejas pieraksta veids vēl arvien ir aktuāls. Latvijā, gatavojoties tradicionālajiem Deju svētkiem, līdzās filmētajam materiālam katrai dejai tiek veidots vārdiski- grafiskais apraksts, kas atvieglo dejas iestudējumu un palīdz izprast tās struktūru. Arī deju skolotāju izglītībā Latvijā dejas notācija ir viens no svarīgākajiem priekšmetiem kvalifikācijas iegūšanai. Latvijas pieredze rāda, ka vārdiski- grafiskā notācija ir nepieciešama arī šodien, lai fiksētu ne tikai dejas vēstījumu, bet arī tās struktūru. Piedāvātā temata aktualitāte ir dejas notācijas grafiski - vārdiskās versijas izmantošanas iespējas mūsdienās.

Raksta mērķis- analizēt dejas notācijas vēsturisko attīstību un konstatēt tās lietošanas priekšrocības mūsdienās.

Materiāli un metodes. Raksta sagatavošanā tika izmantotas teorētiskās pētniecības metodes (zinātniskās literatūras analīze) un empīriskās pētniecības metodes (studentu un deju skolotāju aptaujas).

Rezultāti

Results

Pirmais iespējamais deju manuskripts, kas nonācis līdz mūsdienām, datēts ar 1450.-1455.gadu. Tajā ir apkopoti deju apraksti un deju pavadījumi, kā arī pausta, iespējams, itāļu deju skolotāja Domenico de Pjačencas (*Domenico da Piacenza, 1400 –1470*), deju novatora un talantīga horeogrāfa, estētiskā doktrīna. Ir zināms, ka viņš ir bijis izcils deju skolotājs un deju sacerētājs, par ko tika iecelts par Zelta Pieša (*Militia Aurata*) ordeņa kavalieri. Izņemot bruņinieka pienākumus, viņš sacerēja dejas kāzām, saderināšanās vai citām galma svinībām (Михайлова-Смолянова, 2010:18). Deju skolotājs Domenico de Pjačenca 1460.gadā izdod traktātu *Par dejas un horeogrāfijas mākslu (De arte saltandi et choreus ducendi)*, kurā aprakstīta 24 Itālija ziemeļdaļas un Lombardijas stilu dejas un izklāstīts autora dejas apmācības metode (Spalva, 2013:70). Pjačenca iedala kustības dejā divās grupās - deviņas *dabīgās* un piecas *mākslīgās*. Par dabiskajām kustībām dejā autors uzskatīja parastos un dubultos soļus, dižciltīgas pozas, pagriezienus, reveransu un lecienu. Pie mākslīgajām kustībām Pjačenca izvēlējās kāju piesitienus, sīkos deju soļus, lecienu ar kāju maiņu. Domenico de Pjačenca tāpat pirmo reizi lieto vārdu *balets (balletto)* svītas apzīmējumam, kur vienā dejā apvienojas dažādos tempos izpildītās dejas (*Красовская, 1981.30*).

Domenico de Pjačencas turpinātājs dejas mākslā bija itālis Guelmo Ebreo (*Guglielmo Ebreo, 1420-1484*), uzskatīts par ievērojamu sava laika dejotāju, deju skolotāju un komponistu Mediči galmā. Viņa atziņas ir apkopotas 1463.

izdotajā *Traktātā par dejas mākslu (De practica seu arte tripudii survives)* (Михайлова-Смольнякова, 2010:19). Līdz mūsdienām ir nonākušas 7 šī traktāta kopijas. Pirmā traktāta daļa sākas ar sonetu, kas veltīts dejas mākslas estētiskajai un morālajai nozīmei. Otrā, praktiskā, traktāta daļa sastāv no 32 deju aprakstiem. Starp 1471. un 1476.gadu Ebreo izdod vēl vienu grāmatu par deju, parakstoties kā Džovani Ambrozio. Tā daļēji saskan ar iepriekšējo darbu, taču ietver arī autora sasniegumu izklāstu uz 18 lappusēm. No šīm lappusēm varam uzzināt daudz vērtīga par dejas manieri tā laika itāļu sabiedrībā. Pirmajos deju traktātos vēl dominē vārdiskais apraksts, kas galvenokārt izraisa interesi no tā laika sociālās dzīves izpratnes viedokļa.

Eiropas profesionālās dejas notāciju 15. gadsimtā sāk veidot deju skolotājs T.Arbo (*Thoinot Arbeau, 1519-1595*), izdodot traktātu *Orhesogrāfija (Orchesography)*, kurā izmantoti deju vārdiskie apraksti un zīmētie dejojāju attēli. T.Arbo veido saīsinājumus, ar burtiem apzīmējot katru kustību, tā vienkāršojot un padarot ietilpīgāku kustību aprakstu. Taču tikai 1581. gadā F.Karozo (*Carozo, 1535 –1620*) izdotajā krājumā *Dejotājs (Ballarino)* pirmo reizi dejas pierakstā izmanto telpas grafisko attēlojumu, iezīmējot dažādus virzienus tajā. Tajā ir ievietoti deju, figūru un soļu vārdiskie apraksti, pievienotas notis deju pavadījumiem, kā arī dejojāju attēli un grafiskās zīmes (Худеков, 2009:369-372). F.Karozo grāmata *Dejotājs* ir izdota Venēcijā un tika uzskatīta par rokasgrāmatu galma deju izpildītājiem. Grāmatas pirmā daļa sastāvēja no dāmu uzvedības sabiedrībā apraksta; otrajā daļā ievietoti deju apraksti un notis 80 dejām. 1600.gadā F.Karozo izdod otro grāmatu *Dāmu dižciltība (Nobiltà di dame)*, kuras vērtība ir terminoloģijas precizitātē, deju shematismā un izmeklētos dejas mūzikas paraugos. Krājums sistematizē 68 deju soļus un 49 dejas, ievieto 24 piezīmes attiecībā uz dāmu un kavalieru uzvedību deju zālē (Михайлова-Смольнякова, 2010:73). Aprakstot dejas, F.Karozo izmanto mūsdienu klasiskajā dejā zināmās pirmo, trešo un ceturto kāju pozīcijas, tādas klasiskās dejas pamatkustības kā *plié, battement tendu, passé, coupé*, piruetes un dažāda veida lecienus. Ir sastopams arī kāju izvērsums. Jaunā, virtuozā dejas tehnika ļāva F.Karozo sacerēt baletus no piecām vai sešām daļām, atbilstoši mūzikas kompozīcijai.

Č.Negri (*Cesare Negri, 1535-1605*) 1604. gadā izdod dejas teorijas grāmatu, ieviešot dejas klasifikāciju no lēcienu, griezienu un kustību viedokļa. Tā ir nākotnes atslēga dejas notācijas un klasifikācijas sapludināšanai. Čezare Negri 1601.gadā izdod grāmatu *Le Gratie d'Amore* trijos sējumos, un tā ir vērtīga ar daudzām jaunām detaļām. Č.Negri uzsāk savu mācību ar skaidrojumu par piecām kadencēm - līdzīgi kā mūsdienās piecām kāju pozīcijām. Tālāk viņš pievēršas dažādiem dejas tempiem un virtuozām kustībām, klasificē sarežģīto lecienu tehniku, daudz runā par pilnīgu kāju izvērsumu. Negri uzskata, ka deja ir mūzikas un poēzijas sabiedrotā (Блок,1987:124). Pēc viņa domām dejai ir jāmāc izteikt dvēseles stāvokli kustībā. Taču savā grāmatā viņš neaizmirst raksturot visus viņam zināmos deju skolotājus un viņu sasniegumus, apraksta arī savus

nopelnus dejas mākslā. Tāpat autors detalizēti apraksta karaliskās maskarādes, izjādes, intermēdijas.

Par baroka laika dejas manieri, tehniku un iestudējumiem liecina līdz mūsdienām saglabājušies 16.-17.gadsimta deju skolotāju rakstītās grāmatas.

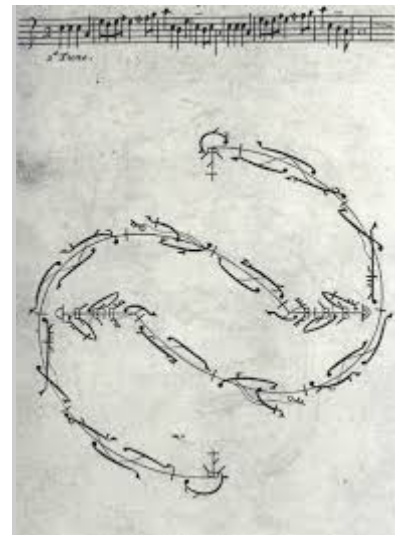
Abats M.de Pjurē (*M. de Pure*) 1668. gadā izdod grāmatu *Domus par veciem un jauniem uzvedumiem (Idées des Spectacles Ancies et Nouveau)*, kas rezumē baroka laika baleta sasniegumus un paredz, ka profesionālās dejas un baleta tālākais attīstības ceļš saistīsies ar atteikšanos no vokālās mākslas un melodeklamācijas patstāvīgu izteiksmes līdzekļu meklēšanai. Grāmatas pirmajās nodaļās viņš pievēršas antīkajam teātrim un jaunāko laiku skatuves mākslas formām - apraksta karuseļus, komēdijas, maskarādes, feijerverkus.

Taču apjomīgākais teorētiskais darbs par 17.gadsimta baletu pieder jezuītam Klods Fransuā Menetrijē (*Claude-Françoise Ménéstrier, 1631 -1705*). Pazīstams kā viens no Ludviķa XIV galma komēdiju-baletu un jātnieku baletu iestudētājs, 1684.gadā viņš izdod savu ievērojamāko traktātu *Par veciem un jauniem baletiem (Des Ballets anciens et modernes selon les réles du thèatre)*. Traktātā plaši aprakstītas aizejošā gadsimta galma ceremonijas. Taču grāmatas lielākā vērtība ir tajā, ka Menetrijē pirmo reizi mākslas vēsturē analizē baletu kā kultūrvēsturisku faktu un liek pamatus baleta mākslas estētikai. Traktātā ir veikts plašs vēsturisks ekskurss dejā no antīkajiem laikiem līdz pat 17.gadsimtam. Grāmatā tiek pētīta vārda *balets* izcelsme, sīki aprakstītas dejas figūras, atsevišķas kustības, kā arī tās atribūtiska- dekorācijas, skatuves mašīnas, tērpi. Ir analizēti dažādi baleta veidi- grand balets, intermēdiju balets, divertismenti u.c. (Красовская, 1981:144).

1700.gadā iznāk teorētiķa Raula Feijē (*Raoult Feuillet, 1675-1710,*) darbs *Horeogrāfija vai deju pieraksta māksla (Choregraphie, ou l'Art d'écriture la danse)*. Feijē sistematizē dejas kustības, kanonizē piecas kāju pozīcijas, konkretizē dejas terminoloģiju franču valodā un nosauc tādas mūsdienu klasiskajā dejā zināmās kustības kā *pas tombés, glissés, assemblés, coupés, pas de bourrée, jetés, sissones, cabrioles, entrechats*. Liela nozīme tiek pievērsta izsmalcinātai roku tehnikai (*Красовская, 1981, 148*). Izmantojot paša veidotos simbolus deju soļu un zīmējumu pierakstam, Feijē savieno dejas grafisko zīmējumu ar vārdisko tās aprakstu. Mūsdienu pētnieki ir spējuši restaurēt Feijē aprakstītās kustības un dejas, tā radot unikālu vēsturisko liecinājumu par 17. gadsimta dejas kultūru. Kopš traktāta izdošanas tiek lietots termins *horeogrāfija*, pirmsākumos ar to saprotot dejas pierakstu. Feijē veidotais deju pieraksts bija tik vispusīgs, ka vairāk nekā gadsimtu deju skolotāji un horeogrāfi to izvēlējās lietošanai. Feijē piedāvātais dejas pieraksta veids pastāv līdz pat 18. gadsimta beigām.

1.attēls. Dejojāņu grafiskais attēls no Tuano Arbo traktāta *Orhesogrāfija* (Spalva, 2013:92)
Figure 1 Dancers image of the Thoinot Arbeau Orchésographie (Spalva, 2013,92)

2.attēls. Horeogrāfija vai deju pieraksta māksla (Peterson Royce, 2002: 42)

Figure 2 Graphic image of the dance drawing Minuet. R. Feuillet Choregraphie, ou l'Art d'écriture la danse (Peterson Royce, 2002:42)

1887. gadā Alberts Corns (*Albert Zorn*) grāmatā *Dejas gramatika* nostiprina trīsdimensiju aspektu dejas notācijā, parādot deju kā statisku kustību sēriju, apzīmējot kustību perspektīvā un rodot labās – kreisās puses attēlu. Dejas tehnikas pilnveidošanās radīja nepieciešamību veidot precīzāku vertikālo dejas attēlojumu, tāpēc 19. gadsimtā tiek ieviests shematisks cilvēka attēls. Franču baletmeistars Arturs Sen - Leons (*Arthur Saint - Leon*) 1852. gadā grāmatā *Stenohoreogrāfija* (*La stenochoresgraphie*) mēģina pierakstīt darbību telpā, izmantojot skatuves laukuma attēlu ar tās dziļuma ievērošanu, tā ieviešot arī telpas aspektu dejas pierakstā. Laika un telpas aspekti veido dejas pieraksta struktūru, izdalot divus pamatelementus – ritmu un formu. 19. – 20. gadsimtu mijā Krievijā tiek lietota Vladimira Stepanova (*Владимир Степанов*) izveidotā notācija, kurā grafiskās zīmes izvietotas uz nošu līnijām. V.Stepanovs deju aprakstā ievieš ķermeņa kustības leņķa apzīmējumu, fiksē ritmu, atklāj mizanscēnu izvietojumu un vairākpānu attēlojumu uz skatuves. Sistēma tika mācīta Pēterburgas teātra skolā, un, izmantojot to, ir pierakstīti 27 Marijas teātra baleta iestudējumi (Балет.Энциклопедия, 1981:209).

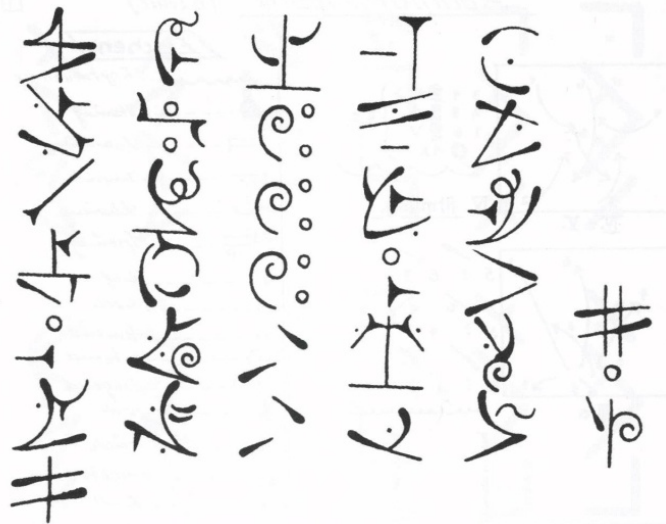
20.gadsimts dinamizē dejas mākslas attīstību un veicina notācijas sistēmu daudzveidību. Notācija attīstās līdz ar dejas tehniku – tiek veidoti apzīmējumi virzienu maiņai, attālumiem, soļa garumam, attālumam no grīdas, roku un kāju stāvokļiem, atrasts kustības pieraksta veids saistībā ar mūzikas ritmu, tempu un dinamiku. Izmantotas dejas notācijas iespējas atsevišķu ķermeņa daļu darbības apzīmējumiem dažādās plaknēs.

Rūdolf Lābans (*Rudolf Laban, 1879-1958*) lietojot matemātiskas metodes dejas analizē, pamato universālos ķermeņa stāvokļus laikā un telpā. R.Lābana teorijas svarīgākais atzinums ir kustību iespēju paplašināšana, izmantojot ritmiski dinamisku un stereometrisku dejas uzbūves koncepciju, kā arī atziņa par laika un telpas aspektu vienlaicīgu pastāvēšanu kustībā. R.Lābans pierāda jebkuras kustības fiksēšanas iespēju vienlaicīgi no laika un telpas viedokļa, norādot uz pozīcijām:

- 1) personas stāvoklis: smaguma centra atrašanās, atbalsts, labā – kreisā puse, starta pozīcija;
- 2) laika apzīmējums;
- 3) smaguma centra transformēšana;
- 4) ķermeņa sadalījums un grupējums centros;
- 5) kustību kvalitāte (akcenti, amplitūda);
- 6) atslēgas zīmes;
- 7) saites (vertikālās – horizontālās, uz priekšu – atpakaļ);
- 8) grīdas plāns (līnijas, apli, kvadrāti) (Laban, 1966:89).

R.Lābans – dejas teorētiķis, horeogrāfs, zinātnieks savā mācībā, kuru izklāsta grāmatā *Horeogrāfija (Choreographie, 1926)*, definē kustību kā darbību vairākās dimensijās un no grafiskajām zīmēm izveido standartizētu kustību pieraksta sistēmu. Tā ir universāla, jo spēj fiksēt jebkuru kustību neatkarīgi no piederības dejai, sportam vai sadzīvei. Veidojot zinātniski pamatotu kustību analīzi, R.Lābans atrod sistēmisku pieeju, kura dara iespējamu jebkuras, arī neorganizētas, kustības pierakstu (International Encyclopedia of Dance, 2004:686).

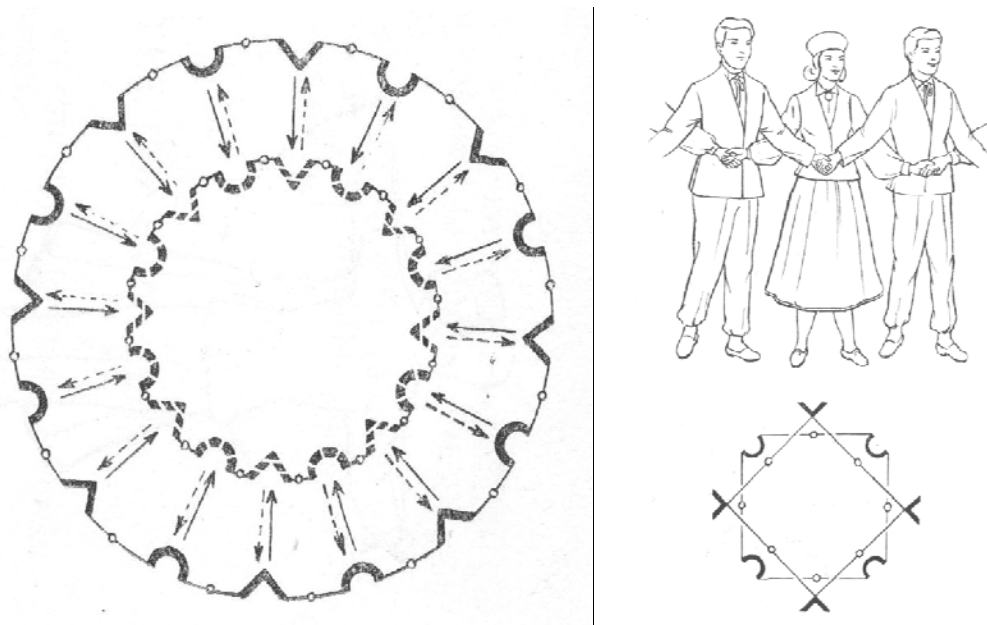
20.gs. R.Lābana sistēmas piekritēji veido tās izplatīšanas centrus. A.Hatčinsons 1940. gadā ASV izveido Dejas notācijas biroju (*DNB*), kurš attīsta R.Lābana mācību, ieviešot to praksē. Izmantojot R.Labana sistēmu, ir pierakstīti divpadsmit Dž.Balančina baleti (piemēram, *Orfejs, Serenāde*, u.c.), 600 dažādu horeogrāfu iestudējumi. R.Lābana notācija ir mācību priekšmets horeogrāfijas studijās Eiropā un Amerikā (Балет. Энциклопедия, 1981:209). A.Hatčinsons 1940. gadā ASV izveido Dejas notācijas biroju (*DNB*), kurš attīsta R.Labana mācību, ieviešot to praksē. Izmantojot R.Labana sistēmu, ir pierakstīti divpadsmit Dž.Balančina baleti (piemēram, *Orfejs, Serenāde*, u.c.), 600 dažādu horeogrāfu iestudējumi. R.Lābana notācija ir mācību priekšmets horeogrāfijas studijās Eiropā un Amerikā.

3.attēls. Deju soļu attēlojums Rudolfa Labāna notācijā (Preston - Dunlop, 2008:146)
Figure 3 Depiction of dance steps in the notation of Rudolf Laban
(Preston - Dunlop, 2008:146)

Rūdolfā Beneša (*Rudolf Benesh, 1916-1975*) izveidotā klasiskās dejas notācija publicēta 1956. gadā kā *Ievads Beneša dejas notācijā (An Introduction to Benesh Dance Notation)* un ieviesta galvenokārt Anglijā (*International Encyclopedia of Dance, 2004:691*). Tā balstīta nosacītu kustību apzīmējumā un to izvietojumā skatuves telpā. Kustību apraksts tiek izvietots zem nošu raksta, tā orientējoties uz mūzikas vadošo lomu apraksta veidošanā. Beneša sistēmas nepilnība izpaužas ierobežotā lietojumā,- tā ir domāta tikai klasiskā baleta pierakstam. Tomēr tā tiek mācīta Anglijas baletskolās, Lielbritānijas Horeoloģijas institūtā un plaši pielietota praksē.

Pasaulē tāpat ir pazīstamas daudzas šauri nacionālas notācijas domātas attiecīgās tautas deju pierakstiem. Zināma T.Vasiļešu notācija rumāņu deju pierakstam, K.Valšava sistēma ungāru dejām, Šorthanda dejas notācija (*Shorthand Dance Notation*) indiešu dejām u.c. Latvijā par tautas dejas notācijas pamatlicēju uzskatāms folkloras deju krājējs un popularizētājs Jēkabs Stumbris (1909-1943), kurš krājumā *Dejosi latviski I* (Stumbris, 1938) apraksta etnogrāfiskās dejas un pirmās skatuves dejas, vienlaicīgi veidojot grafiski – vārdisko latviešu dejas notāciju,- veic deju kustību skaidrojumus, shematiskos zīmējumus parāda dejojāņu pārvietošanos, noformulē satvērienu un aptvērienu jēdzienu un visu to papildina ar attiecīgām fotogrāfijām. (*Saulīte, 1999, 8*). Vēlākos gados J.Stumbra veidoto notāciju attīsta un pilnveido folklorists, zinātnieks un horeogrāfs Harijs Sūna (1923-1999). Unikālajā zinātniskajā pētījumā *Latviešu rotaļas un rotaļdejas* (Sūna, 1966). H.Sūna veic latviešu etnogrāfiskās dejas klasifikāciju, izvērsī izteiksmes līdzekļu grafiskos zīmējumus un vārdiskos aprakstus atbilstoši laika prasībām.

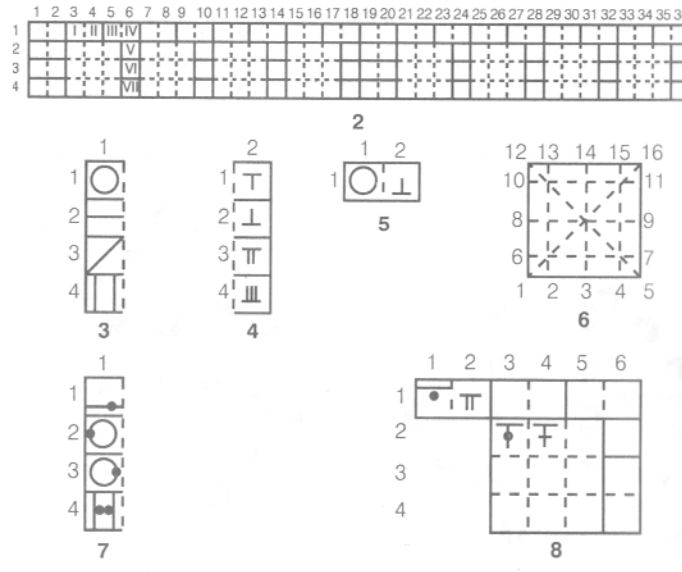

4. attēls (pa labi). Dejojāji satvērušies groziņā. (pa kreisi). Dejojāji satvērušies dārziņā.
Dejojāju zīmējums un grafiskais attēls (Sūna, 1966, 135, 74).

Figure 4 (On the left). Graphic image of the dance drawing *Basket*. (On the right). Graphic image of the dance drawing *Garden* (Sūna, 1966, 135, 74).

Zinātniekam izdodas izveidot tādu pieraksta sistēmu, kas aptver visus latviešu tautas dejas elementus. Tiek konstatēti un aprakstīti raksturīgākie auguma, kāju un roku stāvokļi dejā, veidoti 30 satvērienu un aptvērienu grafiskie zīmējumi, vizualizētas 67 konstrukcijas un pārvietošanās telpā, vārdiski aprakstīti raksturīgākie latviešu dejas soļi un griešanās veidi (Spalva, 2004:107). Taču izveidotās notācijas nepilnība izpaužas faktā, ka ar to var pierakstīt tikai latviešu deju vai tai radniecīgas norises. Iespējams šī iemesla dēļ gandrīz 20 gadu garumā Harijs Sūna strādā pie jaunas, universālas, dejas notācijas, kuru publicē 1979.gadā grāmatā *Dejas notācija* (Sūna, 1979). Tā ir partitūra jebkuras kustības vai horeogrāfijas pierakstam, izmantojot 99 standartzīmes. Izveidotā notācija pilnībā atsakās no vārdiskiem skaidrojumiem, tā padarot to pieejamu bez valodas barjerām. Pēc autora skaidrojumiem, tai ir iespējama plaša pielietojamība, ieskaitot speciālas datorprogrammas veidošanu. Kā raksta Ingrīda Saulīte, neskatoties uz to, ka H.Sūnas jaunā notācija tika izskatīta respektablās horeologu un horeogrāfu sanāksmēs, arī ieviesta Latvijas Konservatorijas horeogrāfu apmācībā, tā plašāku atbalstu un pielietojumu neguva (Saulīte,1999:8).

5.attēls. H.Sūnas universālās notācijas paraugs (Sūna, 1979:32)

Figure 5 Example of universal notation developed by Harijs Sūna (Sūna, 1979:32)

Šobrīd Latvijā deju pierakstiem tiek lietota J.Stumbra-H.Sūnas vārdiski-grafiskā notācija, kura tiek papildināta arī ar nošu un video materiālu. Tāda veida deju apraksti īpaši ir pieprasīti, gatavojot Deju svētku programmas.

Lai pārliecinātos par izveidotās notācijas lietošanu Latvijā, tika veikts neliels empīriskais pētījums, kurā iesaitīti 27 deju skolotāji un Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmijas (RPIVA) 12 ceturtā kursa studenti. Deju skolotāju seminārā 2012.gada oktobrī tika veikta aptauja, lai noskaidrotu deju notācijas lietderību deju iestudēšanas procesā. Raksta autori bija svarīgi konstatēt, cik lielā mērā deju skolotāji izmanto vizuālo ierakstu (video) dejas iestudēšanai un rakstiski-grafisko aprakstu. Aptaujājot 27 deju skolotājus, tika konstatēts, ka 37% respondentu izmanto tikai videoierakstus, 40% izmanto grafiski - vārdisko un videoierakstu, 13% respondentu atbildēja, ka viņi vienlīdz veiksmīgi lieto gan vienu gan otru pieraksta veidu, kas pierāda abu pierakstu sistēmas sintēzes lietderību.

Dejas notācija kā studiju priekšmets Latvijā ir ieviests RPIVA profesionālā bakalaura studiju programmā *Deju un ritmikas skolotājs*. Studenti to apgūst vienlaicīgi ar studiju priekšmetu *Latviešu deja*, tā nodrošinot zināšanu pārnēsi un starppriekšmetu integrāciju. Studiju priekšmetā *Dejas notācija* studenti apgūst Latvijā pieņemto vārdiski - grafisko notāciju. Lai sekmīgi varētu to apgūt, studenti analizē dejas mūzikas formu (taktsmēru, daļu skaits) un dejas struktūru (gājieni, to atbilstība mūzikas daļām), apgūst grafiskos zīmējumus un to izvietojuma secību, mācās veidot kustību vārdisko aprakstu, tās sadalot sastāvdaļās un integrējot mūzikas pavadījumā, mācās apvienot grafiskos zīmējumus un vārdiskos kustību aprakstus vienotā sistēmā. Pedagoģa vadībā studenti praktiski veido notāciju pašu izveidotajām kompozīcijām, kas rada īpašu interesi studentiem par notāciju mācību procesā. Aptaujājot 2013.gadā

RPIVA studiju programmas *Deju un ritmikas skolotājs* 12 ceturtā kursa studentus ar mērķi konstatēt lietderīgākos studiju priekšmetus, tika konstatēts, ka 9 studenti uzsvēra dejas notācības lietderību un ieteica šim priekšmetam veltīt lielāku kontaktstundu skaitu. Atbildot uz jautājumu “*Kāda ir, jūsuprāt, šī studiju priekšmeta lietderība?*”, studenti atbildēja, ka tas iemāca izprast dejas struktūru un kustību saistību ar mūziku. Studenti uzsvēra, ka zināšanas dejas notācijā labāk palīdz izprast arī dejas kompozīciju un veikt tās analīzi telpā un laikā.

Secinājumi **Conclusions**

Kā tika konstatēts rakstā, vārda un zīmējuma savienojums vienotā pierakstā ir radījis stabilāko un pārskatāmāko pieeju dejas notācības veidošanā. Lai arī dejas pasaule nav pieņēmusi vienotu dejas pierakstu (kā tas ir mūzikā ar nošu rakstu), dažādu sistēmu esamība ir nodrošinājusi dejas un baletu vēsturisko pārmantojamību, to analīzi, saglabāšanu un vairākkārtēju iestudēšanu. Ar dejas notācības starpniecību vēsturiski tika kanonizētas atsevišķas kustības, piešķirot tām konkrētu formu, izteiksmi un nosaukumu. Tā kā vārdam var būt dažādas nozīmes, tad laika gaitā vārdiskais apraksts sekmēja arī vienotas dejas terminoloģijas izveidi, kura plaši tiek lietota mūsdienās klasiskās un tautas dejas apgūvē.

Apzinot vēsturiski izveidojušos notācības veidus, varam veidot šādu tās klasifikāciju:

- 1) grafiskais pieraksts (pirmatnējie zīmējumi);
- 2) vārdiskais apraksts (traktāti par deju);
- 3) grafiskais un vārdiskais apraksts (17.-19.gadsimta deju skolotāju un horeogrāfu meklējumi, tautas deju pieraksts);
- 4) notācija kā kombinētā pierakstu sistēma (R.Labans, R.Benešs u. c.);
- 5) videopieraksts;
- 6) datornotācija.

Video pieraksts- 20. gadsimta otrās puses ieguvums deju un baletu pierakstiem. Tas atrisina mūžseno problēmu - kā pierakstīt deju gan no telpas, gan ritma viedokļa, kā arī fiksēt izpildītāju esošā mirkļa emociju. Video pieraksts ir devis iespēju ne tikai vairākkārt noskatīties priekšnesumu un to analizēt, bet arī restaurēt un iestudēt dažādiem izpildītājiem. Savukārt datornotācija ir jau 21.gadsimta atklājums. Ar īpašu programmu palīdzību tā ļauj horeogrāfiem prognozēt kustības un to savienojumus, tādā veidā atvieglojot darbu pie deju un baletu sacerēšanas un pieraksta.

Šodien Latvijā visplašāk tiek lietots vārdiski - grafiskais dejas pieraksts, papildinot to ar videoierakstu. Šī pieeja ļauj katram deju skolotājam izvēlēties sev atbilstošāko dejas iestudēšanai kolektīvā un it īpaši Deju svētku repertuāra sagatavošanai. Tomēr jebkuras notācības lietošanai ir nepieciešamas zināšanas

dejā (terminoloģijas pārzināšana, dejas struktūras izpratne) un mūzikā (mūzikas formas pārzināšana, mūzikas analīze). Lai arī virsrakstā uzdotais jautājums ir visai provokatīvs, raksta kontekstā varam konstatēt, ka dejas notācija ir vēsturiski pamatota nepieciešamība deju skolotāja un horeogrāfa ikdienas darbam un deju saglabāšanai nākotnei.

Summary

The necessity for dance notation goes as far back in time as dance itself. This is evidenced by the archaic drawings on cave walls, Egyptian frescoes, Ancient Greek sculptures and sculptures with Indian classical dance images preserved in the temples of South India. These are the examples of first elementary types of dance notation. History of our humanity shows continuous interest in dance notation – from the first abstract movements created by humans mimicking the surrounding nature to the modern world, in which traditional dance notation is being substituted with possibilities of modern technologies, such as video recordings. Existence of notation, however varied and imperfect, has facilitated further development of dance theory. It has stabilized dance terminology, preserved dance and ballets for their repeated staging. From a traditional point of view dance notation is the notation of dance, in which movements are recorded with the help of signs. The verbal description and the image, by mutually complementing each other, have become the most accessible and the most understandable type of dance notation. Dance notation is the system of recording movement through writing it down in figures and symbols. There have been many different kinds of notation through the centuries (Oxford Dictionary of Dance, 2004, 349).

The combination of words and images created the historically most stable approach to dance notation with the easiest type of overview. In the course of centuries it has been developed by Domenico da Piacenza un Thoinot Arbeau (15th century), Cesare Negri (16th century), Raoult Feuillet (17th-18th centuries) etc. Nowadays, when video recording enables capturing any movement, dance or dance performance, the verbally-graphical type of dance notation still remains relevant.

The most common type of dance notation is the verbally-graphic notation created by Jēkabs Stumbrs and Harijs Sūna, which has been supplemented with a video recording. In preparation for the traditional Latvian Dance Festival, along with the video-recorded materials a verbally-graphic description was created for each dance, which facilitated the dance staging and helped to understand its structure. Dance notation also remains one of the most important study subjects in dance teacher education in Latvia for obtaining a qualification. The experience of Latvia shows that the verbally-graphic notation is necessary today as well in order to capture not just the dance message, but also its structure. This approach allows each dance teacher to choose the most suitable way of staging a dance in a dance group, and is particularly relevant for preparing the Dance Festival programme. The use of any type of notation requires knowledge about dance (terminology, understanding the dance structure) and music (understanding the music form, music analysis). Although the question raised in the title is rather provocative, in the article context we can establish that dance notation is a historically justified necessity for the everyday work of dance teachers and choreographers and for the preservation of dance in the future.

Literatūra
References

1. Camp, J. Ch. (1981). *Philosophical Problems of Dance Criticismus*. Temple University.
2. *International Encyclopedia of Dance* (2004). New York: Oxford University Press, Volume 4.
3. Laban, R. (1966). *Choreutics*. London: Macdonald & Evans.
4. *Oxford Dictionary of Dance*. (2004). Editors D.Craine, J.Mackrell. New York: Oxford University Press.
5. Peterson Royce, A. (2002). *The Antropology of Dance*. UK: Dance Books Ltd.
6. Preston-Dunlop V. (2008). *Rudolf Laban. An Extraordinary Life*. Alton: Dance Books
7. Saulīte, I. (1999). *Kā pierakstīt deju*. Rīga: E.Melngaiļa Tautas mākslas centrs.
8. Spalva, R. (2004). *Tēls un dejas kompozīcija*. Rīga: RaKa.
9. Spalva, R. (2006). *Dejas kompozīcijas prasmju attīstība studentu mākslinieciskajā darbībā.* Promocijas darbs. Rīga: LU.
10. Spalva, R. (2013). *Klasiskā deja un balets Eiropas kultūrā*. Rīga: Zinātne.
11. Stumbris, J. (1938-1940). *Dejosim latviski*. 1. – 2. burtnīca. Rīga.
12. Sūna, H. (1966). *Latviešu rotaļas un rotaļdejas*. Rīga: Zinātne.
13. Sūna, H. (1979). *Dejas notācija*. Rīga: Zinātne.
14. *Балет.Энциклопедия*.(1981). Москва: Большая Российская Энциклопедия.
15. Блок, Л. (1987). *Классический танец. История и современность*. Москва: Искусство.
16. Красовская, В. (1981). *Западноевропейский балетный театр, эпоха Новерра*. Ленинград: Искусство.
17. Михайлова-Смольнякова, Е. (2010). *Старинные балетные танцы*. Санкт-Петербург, Москва, Краснодар.
18. Худеков, С.Н. (2009). *Всеобщая история танца*. Москва: ЭСКМО.